

-
-
-

Monitoring vernieuwd examenprogramma maatschappijwetenschappen

Rapportage onderzoek invoeringsjaar 2: schooljaar 2018-2019

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Monitoring invoering vernieuwd examenprogramma maatschappijwetenschappen

Rapportage onderzoek invoeringsjaar 2: schooljaar 2018-2019

Januari 2020

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2020 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs: Han Noordink, Marloes Warnar, Marco Zocca, Bart Penning de Vries

Informatie

SLO

Afdeling:

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Inhoud

1.	Samenvattend overzicht	4
2.	Context, vraagstelling en opzet	6
2.1	Aanleiding en context	6
2.2	Vraagstelling en theoretisch kader	6
2.3	Onderzoeksopzet	6
2.4	Leeswijzer	7
3.	Responsbeschrijving	8
4.	Resultaten docenten	11
4.1	Kennis en mening: algemeen	11
4.2	Overladenheid	14
4.3	(Sub)domeinen van het examenprogramma	15
4.4	Planning van de leerstof/PTA	19
4.5	Syllabus, handreiking en methode	21
4.6	Nascholing	22

1. Samenvattend overzicht

In deze rapportage wordt een vragenlijstonderzoek beschreven onder 77 docenten over de vernieuwing van het examenprogramma maatschappijwetenschappen. Waar relevant wordt een vergelijking gemaakt met de monitoring van vorig jaar. In dit overzicht staan alvast de belangrijkste bevindingen op een rij.

Kennis en mening: algemeen

- Nog meer docenten zijn goed op de hoogte van het nieuwe programma. Bovendien is een grotere meerderheid tevreden met het programma.
- Net als vorig jaar zijn docenten het meest positief over het werken met hoofd- en kernconcepten. Dit jaar geven docenten vaker aan in de les meer aandacht te besteden aan onderzoeksopdrachten dan voor de vernieuwing. Net als vorig jaar is er juist minder aandacht voor de actualiteit.
- Docenten denken wisselend over het verschil tussen het programma voor havo en vwo. In vergelijking met vorig jaar vinden meer docenten het verschil tussen de examenprogramma's goed.
- Een vijfde van de docenten vindt het havoprogramma onvoldoende aansluiten bij het niveau van de leerlingen. De meest aangegeven redenen hiervoor zijn de abstracte omschrijvingen van de concepten, de taalvaardigheid van de leerlingen en het gebrek aan goed lesmateriaal.
- Een tiende van de docenten vindt het vwoprogramma onvoldoende aansluiten bij het niveau van de leerling. De meest aangegeven redenen hiervoor zijn het gebrek aan goed lesmateriaal en dat het programma onvoldoende aansluit op de maatschappelijke thema's die leerlingen interessant vinden.

Overladenheid

- De overgrote meerderheid van de docenten die lesgeven op het vwo, verwacht dat het programma past in de drie leerjaren. Driekwart van de docenten die lesgeven op de havo verwachten dat het programma past in de twee leerjaren – dit is iets meer dan vorig jaar.
- De docenten die verwachten dat het programma niet in de beschikbare leerjaren past, geven net als vorig jaar vaak aan dat het behandelen van alle veronderstelde kennis veel tijd kost. Dit jaar wordt meer nadruk gelegd op dat het examenprogramma te veel inhoud voorschrijft.

(Sub)domeinen van het examenprogramma

- De docenten besteden net als vorig jaar het vaakst aandacht aan de concept-contextbenadering. Bij vwo wordt ook veel aandacht besteed aan onderzoeksvaardigheden. Voor beide leerwegen geldt dat onderzoeksvaardigheden vaker aandacht krijgen dan informatievaardigheden.
- Meer docenten hebben zich een mening gevormd over de domeinen. Zowel havo als vwo docenten zijn over het algemeen tevreden. Voor havo is ongeveer een kwart ontevreden met de domeinen samenlevingsvormen en verandering in een keuzecontext. Voor vwo geldt dit voor de domeinen binding en verandering. Net als vorig jaar wordt de analyse van sociale actualiteit het meest gewaardeerd. Docenten die niet tevreden zijn met een of meerdere contexten noemen als onderwerpen die ze graag willen opnemen: massamedia, politieke besluitvorming, criminaliteit en rechtsstaat en Europa/internationalisering.
- Net als vorig jaar is de ruime meerderheid van de docenten tevreden met de gekozen kernconcepten. Het zijn met name de havo/vwo-docenten die verdeeld zijn over de gekozen kernconcepten voor de havo.
- Docenten die lesgeven op zowel havo als vwo, zijn over het algemeen ontevreden met de definities van de kernconcepten voor de havo, maar tevreden met de definities voor het vwo. Vier vijfde van de havo-docenten is ontevreden. Vwo-docenten zijn erg verdeeld; een kleine meerderheid is ontevreden. Docenten die ontevreden zijn met de definities van de kernconcepten vinden deze bijna altijd te abstract, te lang en/of te moeilijk geformuleerd.

Planning van de leerstof/PTA

- Op de grote meerderheid van de scholen worden drie lesuren (van 45, 50, 60 minuten) maatschappijwetenschappen per week gegeven in havo 4 en 5 en vwo 5 en 6. In vwo 4 worden vaker twee lesuren per week gegeven.
- De domeinen op de havo komen vaak in beide leerjaren aan bod. Voor het vwo worden de domeinen verhouding, binding en verandering vaak in leerjaar 5 en 6 gegeven. Voor zowel havo als vwo geldt dat het domein vaardigheden het meeste terugkomt.
- Ruim een derde van alle docenten neemt schooleigen onderwerpen op in het programma. Vaker genoemde schooleigen onderdelen zijn het werken aan debatteren, communicatie- en onderzoeksvaardigheden en de extra aandacht voor politiek, psychologie en criminologie.

Syllabus, handreiking en methode

- Net als vorig jaar gebruikt bijna vier vijfde van de docenten de methode Seneca. Een klein deel gebruikt Actua.ml of eigen materiaal.
- Een overgrote meerderheid van de docenten gebruikt zelfontwikkeld lesmateriaal als aanvulling op de methode. Ongeveer de helft gebruikt materiaal van vorige jaren of van collega's.
- Net als vorig jaar maken de docenten meer gebruik van de syllabus voor de lessen of lesvoorbereiding, dan van de handreiking SE. Bijna alle docenten vinden de syllabus bruikbaar of enigszins bruikbaar.

Nascholing

- Net zoals vorig jaar geeft een grote meerderheid aan scholing te hebben gevolgd voor de invoering van het nieuwe examenprogramma. Hiervoor hebben docenten vooral deelgenomen aan workshops, cursusdagen, en (netwerk)bijeenkomsten.
- De nascholingsbehoefte is dit jaar iets afgenomen, met name voor de concept-contextbenadering en voor het toetsen van de analysevaardigheden. Een derde heeft veel behoefte aan nascholing op het gebied van de sociaalwetenschappelijke paradigma's en het ontwikkelen van toetsvragen.

2. Context, vraagstelling en opzet

2.1 Aanleiding en context

In augustus 2017 is het compleet vernieuwde examenprogramma maatschappijwetenschappen havo/vwo landelijk ingevoerd. De scholen die dit examenvak aanbieden zijn op dat moment in havo 4 en vwo 4 gestart met het programma. Een jarenlange voorbereiding is hieraan voorafgegaan. Vanaf 2011 hebben in totaal 14 pilotscholen gewerkt met het concept examenprogramma maatschappijwetenschappen. Dit programma is op basis van een evaluatie van de pilot in 2015 enigszins bijgesteld en vervolgens door het ministerie vastgesteld. In mei 2019 heeft het eerste cohort havoleerlingen voor het eerst examen gedaan op basis van dit nieuwe programma; in mei 2020 volgt het eerste cohort vwoleerlingen.

In de bovenbouw van havo volgt ca. 10 procent van de leerlingen het vak maatschappijwetenschappen; in het vwo is dit ca. 9 procent van de leerlingen.

Om een evenwichtig en compleet beeld te kunnen geven over de wijze waarop het nieuwe programma in de praktijk ingevuld en gewaardeerd wordt en tevens te komen tot een verantwoord (eind)oordeel, is besloten tot een meerjarige monitoring van de invoering van het nieuwe programma. Deze monitoring loopt in principe door tot en met 2020. Op basis van de bevindingen uit deze monitoring kan besloten worden in hoeverre en op welke termijn een aanpassing van het programma nodig is.

De voorliggende rapportage heeft betrekking op de bevindingen van docenten aan het eind van het invoeringsjaar 2 (schooljaar 2018/2019).

2.2 Vraagstelling en theoretisch kader

Doel van het monitoringsonderzoek – in dit geval betreft het de rapportage m.b.t. tot het tweede invoeringsjaar – is om inzicht te krijgen in:

- de wijze waarop docenten invulling geven aan het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen havo vwo (gestart in augustus 2017) en welke keuzes zij maken met betrekking tot leerstofordening en het PTA;
- de mate waarin docenten tevreden zijn over een aantal specifieke aspecten van het nieuwe programma, dat gekenmerkt wordt door de concept-contextbenadering, en welke knelpunten zij ervaren;
- de wensen en verlangens van docenten met betrekking tot verbeteringen/veranderingen van het examenprogramma (kleinere aanpassingen op korte termijn; grotere op langere termijn).

De resultaten van dit meerjarig onderzoek kunnen worden gebruikt om na te gaan of en op welke termijn er behoefte is aan 'klein' of 'groot onderhoud' en in welke richting deze veranderingen moeten gaan. De opbrengsten kunnen daarnaast worden gebruikt om docenten te informeren over de verschillende keuzes die andere docenten maken. Dit kan een goede implementatie van het nieuwe programma bevorderen.

Het monitoringsonderzoek geeft zicht op de mate waarin het uitgevoerde curriculum (de lespraktijk) overeenstemt met het beoogde curriculum (het examenprogramma en de uitwerking in de syllabi); de wijze waarop dit in de praktijk gebeurt en hoe en in hoeverre dit door docenten en leerlingen ervaren en gewaardeerd wordt.

De onderzoeksresultaten zullen moeten voldoen aan de vereisten op het gebied van betrouwbaarheid en validiteit.

2.3 Onderzoeksopzet

2.3.1 Opzet en onderzoeksgroep

Besloten is om na het onderzoek aan het eind van het eerste invoeringsjaar (2017/2018) in de zomer van 2019 opnieuw de docenten te bevragen over hun bevindingen met het nieuwe programma. Daarmee sluit dit monitoringsonderzoek aan op het onderzoek van vorig jaar. Het is de verwachting dat het programma verder

geland is in het veld en dat docenten zich meer een mening gevormd hebben over de inhoud en invullingsmogelijkheden van het programma. De docenten hebben inmiddels (in principe) het volledige programma voor havo afgewerkt; voor vwo gaat het dan om de invulling van het programma voor het vierde en vijfde leerjaar.

2.3.2 Instrumenten en instrumentontwikkeling

Voor de docenten is opnieuw een digitale vragenlijst ontwikkeld en online opengesteld. Met betrekking tot de volgende aspecten zijn vragen gesteld:

- Kennis van en mening over het examenprogramma in het algemeen; met daarbij specifiek aandacht voor de concept-contextbenadering en het werken met hoofd- en kernconcepten; de mate waarin het programma aansluit bij het niveau van de leerlingen en de eventuele knelpunten.
- De mate van (al dan niet) overladenheid van het programma.
- De mate waarin aandacht is geschonken aan de verschillende onderdelen / domeinen van het programma en de waardering van deze onderdelen.
- De planning van de leerstof (PTA).
- Het gebruik van syllabus, handreiking en methode.
- De nascholing (in hoeverre is er gebruik van gemaakt en in hoeverre heeft men er behoefte aan).

2.3.3 Werving

De werving van docenten is verlopen via de SLO-nieuwsbrief tweede fase, de toenmalige website www.maatschappijwetenschappen.slo.nl, het SLO-vakportaal voor de M&M-vakken ende nieuwsbrief van de NVLM. Tevens zijn de docenten die vorig jaar hebben deelgenomen aan het eerste onderzoek en hun emailadres hadden afgegeven, opnieuw benaderd. De docenten ontvingen een boekenbon van 15 euro voor deelname.

2.3.4 Gegevensverwerking en -analyse

De digitale vragenlijst is afgenomen in de zomer van 2019. De gegevens zijn opgeschoond en vervolgens geanalyseerd; de resultaten van de analyses worden getoond in figuren en tabellen. Het programma R¹ is gebruikt voor de verwerking en visualisatie van de resultaten.

2.4 Leeswijzer

Deze rapportage van het monitoringsonderzoek in schooljaar 2018-2019 heeft de volgende indeling. Na het hoofdstuk 1 met de samenvatting en hoofdstuk 2 over context, vraagstelling en opzet volgt hoofdstuk 3 waarin de achtergrondinformatie wordt beschreven van de docenten die hebben deelgenomen aan het onderzoek. Vervolgens worden in hoofdstuk 4 de resultaten beschreven.

¹ (R Core Team, 2013)

3. Responsbeschrijving

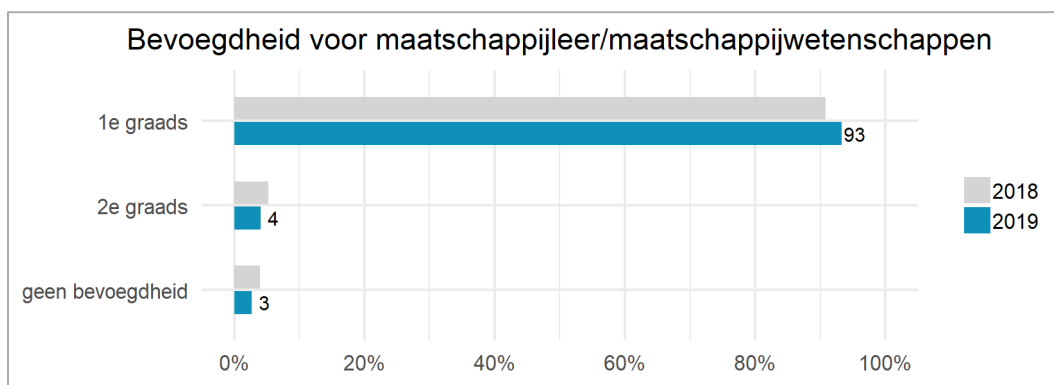
In dit hoofdstuk wordt de achtergrondinformatie beschreven van docenten die deel hebben genomen aan het vragenlijstonderzoek.

Van de 77 docenten die zijn begonnen aan de vragenlijst, hebben 74 docenten de vragenlijst bijna volledig ingevuld (71 hebben het volledig ingevuld). Landelijk waren er volgens de DUO 399 docenten in 2017 (dit zijn de meest recente gegevens)². Naar schatting hebben 19% van de Nederlandse docenten deelgenomen aan deze vragenlijst ³.

Voor deze 74 docenten is ongeveer de helft man (49%) en de helft vrouw (51%) – landelijk is een iets groter aandeel man (55%). Het grootste deel van de respondenten is tussen de 25-54 jaar (70%) en 28% is ouder dan 55 jaar, slechts 1% is onder de 25 jaar.

Het aantal jaren ervaring met onderwijs in het profielkeuzevak maatschappijwetenschappen/-leer van de docenten is redelijk gelijk verdeeld, met ongeveer 30% van de respondenten tussen 0-5, 6-10 en 11-15 jaar ervaring; een klein deel (5%) heeft meer dan 15 jaar ervaring. De verdeling van de onderwijservaring in de huidige meting (2018-2019) is vergelijkbaar met die in de startmeting (2017-2018).

Figuur 1 toont de bevoegdheid van de deelnemende docenten. Bijna alle docenten hebben een eerstegraads bevoegdheid (93%) en enkelen een tweedegraads (4%) of geen bevoegdheid (3%) voor maatschappijwetenschappen. De verdeling is vergelijkbaar met die in de vorige meting.

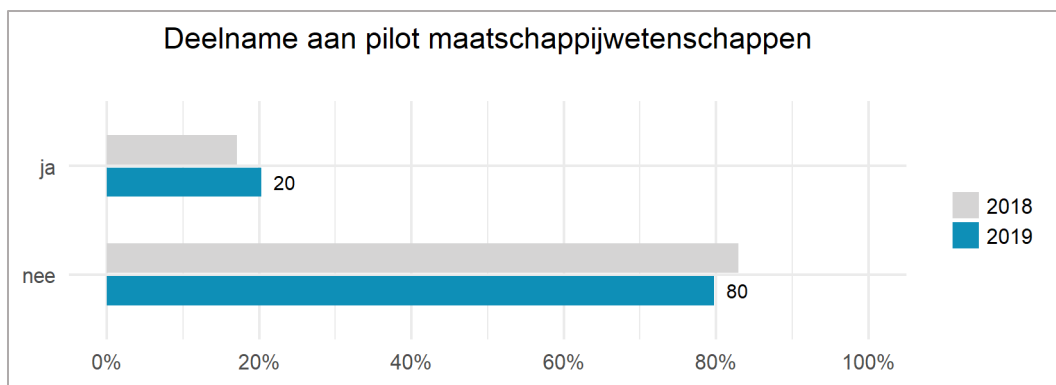

Figuur 1. Staafdiagram van de bevoegdheid van de deelnemende docenten, vergeleken met de vorige meting (in grijs).

De docenten in de responsgroep hebben voor het grootste deel meegedaan (80%) aan de pilot van maatschappijwetenschappen, zie Figuur 2. De verdeling is vergelijkbaar met de vorige meting.

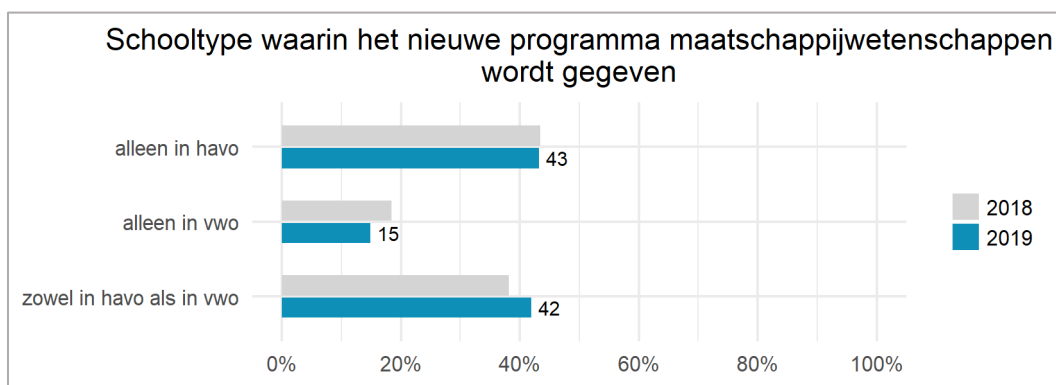
² <https://duo.nl/open Onderwijsdata/databestanden/vo/onderwijspersoneel/>

³ Dit geeft, als we uitgaan van een representatieve steekproef, een foutmarge van 10% (betrouwbaarheid 95%).

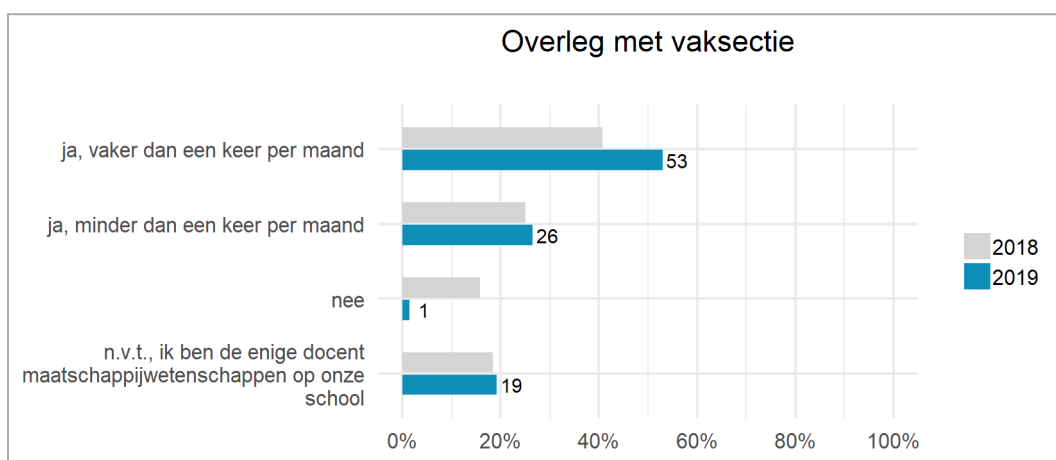
Figuur 2. Staafdiagram van de deelname aan de pilot door de deelnemende docenten, vergeleken met de vorige meting (in grijs)

Maatschappijwetenschappen wordt bij de meeste docenten aangeboden op het havo (43%) en op het havo én vwo (42%). Bij een kleiner deel wordt het vak alleen aangeboden in de vwo (15%), zie Figuur 3. Deze verdeling is vergelijkbaar met de vorige meting.

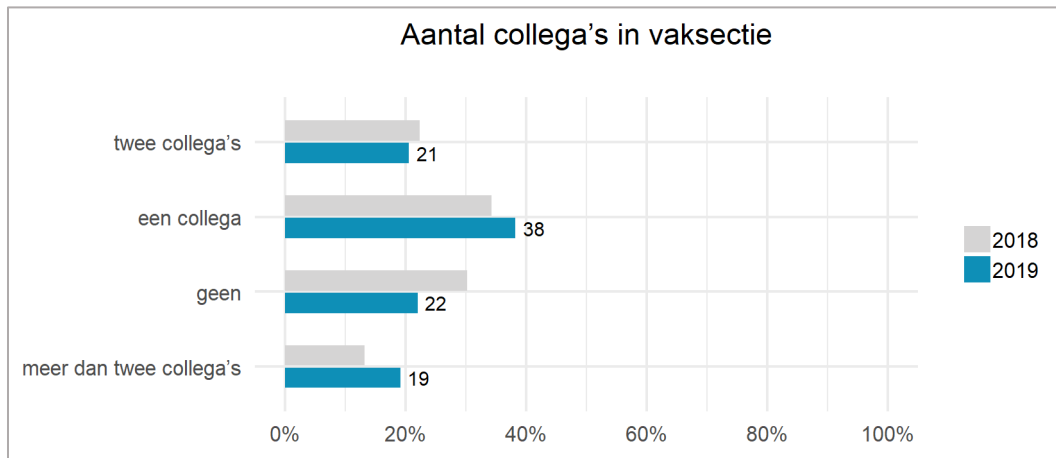
Figuur 3. Staafdiagram van de schooltypen waarin maatschappijwetenschappen wordt aangeboden op de scholen van de deelnemende docenten, vergeleken met de vorige meting (in grijs)

Ongeveer de helft (53%) van de docenten werkt op een school waar er vaker dan één keer per maand overleg plaatsvindt met de vaksectie. Bij 26% van de docenten gebeurt dit minder dan één keer per maand en bij één procent nooit. 19% van de docenten is de enige docent maatschappijwetenschappen op hun school, zie Figuur 4. In vergelijking met vorig jaar zijn er in deze meting meer docenten die overleggen met de vaksectie.

Figuur 4. Staafdiagram met de frequentie van overleg binnen de vaksectie op de school van de docent.

22% van de docenten heeft geen collega's voor het vak maatschappijwetenschappen in hun vaksectie en 38% heeft één collega. 20% geeft aan twee collega's of meer dan twee collega's maatschappijwetenschappen te hebben in hun vaksectie, zie Figuur 5. In vergelijking met vorig jaar zijn er meer docenten die aangeven een collega of meer dan twee collega's te hebben.

Figuur 5. Aantal collega's in de vaksectie.

4. Resultaten docenten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de docentvragenlijst beschreven. In de zes paragrafen worden de volgende onderwerpen besproken: de kennis van en mening over het nieuwe programma maatschappijwetenschappen, eventuele overladenheid, de (sub)domeinen van het examenprogramma, de planning van de leerstof, de syllabus, handreiking en methode, en nascholing.

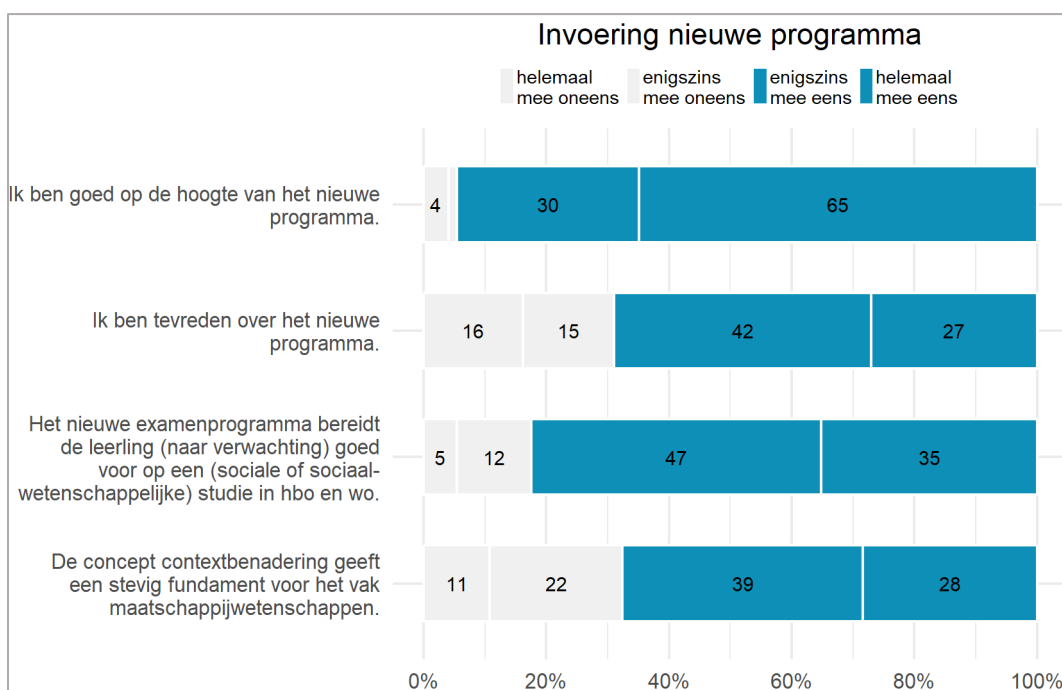
Bij het beschrijven van de vragen met een stelling, zijn omwille van de leesbaarheid 'helemaal mee oneens' en 'enigszins mee oneens' samengenomen en worden aangeduid als 'eens'. Hetzelfde geldt voor "enigszins mee eens en helemaal mee eens". De verdeling tussen de twee categorieën is af te lezen uit de grafieken.

4.1 Kennis en mening: algemeen

In Figuur 6 worden de resultaten getoond voor stellingen over de invoering van het nieuwe programma.

In vergelijking met vorig jaar zijn meer docenten goed op de hoogte van het nieuwe programma en er positief over gestemd.

- 94% van de docenten is goed op de hoogte – vorig jaar was dat 85%.
- 68% van de docenten is tevreden over het nieuwe programma, dit is iets hoger dan vorig jaar (60%).
- 82% van de docenten (tegen 74% vorig jaar) geeft aan dat het nieuwe examenprogramma de leerling goed voorbereidt op een studie in het hoger onderwijs.
- 67% van de docenten (tegen 55% vorig jaar) geeft aan de concept-contextbenadering een stevig fundament te vinden voor het vak.

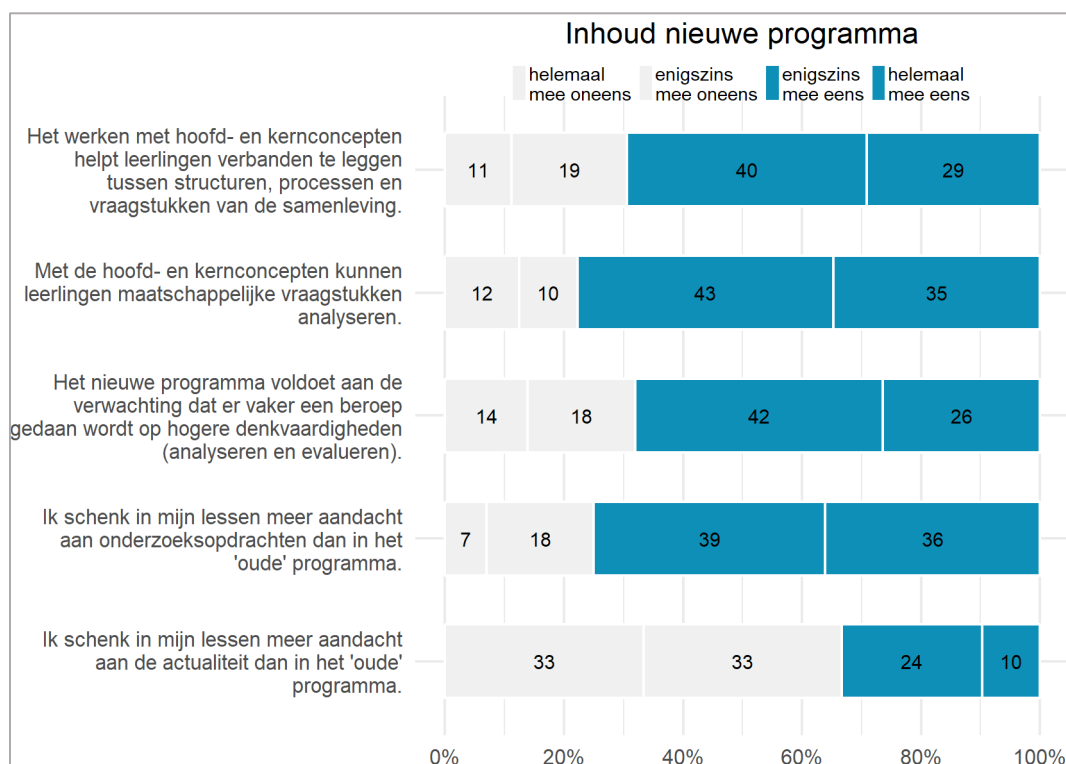
Figuur 6. Kennis van en mening over nieuwe examenprogramma's (n=74).

In Figuur 7 en Figuur 8 worden de resultaten getoond van stellingen over de inhoud van het nieuwe programma.

In vergelijking met vorig jaar geven ongeveer evenveel docenten het eens te zijn met de eerste drie stellingen.

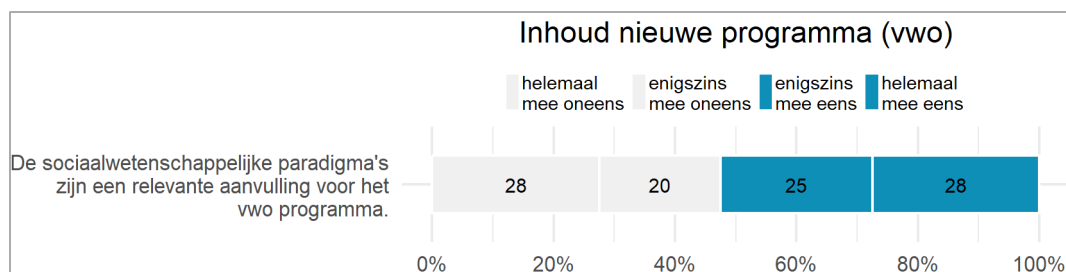
- 69% vindt dat het werken met hoofd- en kernconcepten leerlingen helpt verbanden te leggen tussen structuren, processen en vraagstukken van de samenleving.
- 78% vindt dat leerlingen met de hoofd- en kernconcepten maatschappelijke vraagstukken kunnen analyseren.
- 68% van de docenten vindt dat het nieuwe programma voldoet aan de verwachting dat er vaker een beroep gedaan wordt op hogere denkvaardigheden.

Daarnaast geven meer docenten aan in hun lessen meer aandacht te schenken aan onderzoeksoopdrachten dan voor de vernieuwing: nu 75% tegen 62% vorig jaar. Net als vorig jaar geeft ongeveer een derde (34%) van de docenten aan meer aandacht aan de actualiteit te besteden dan in het 'oude' programma.

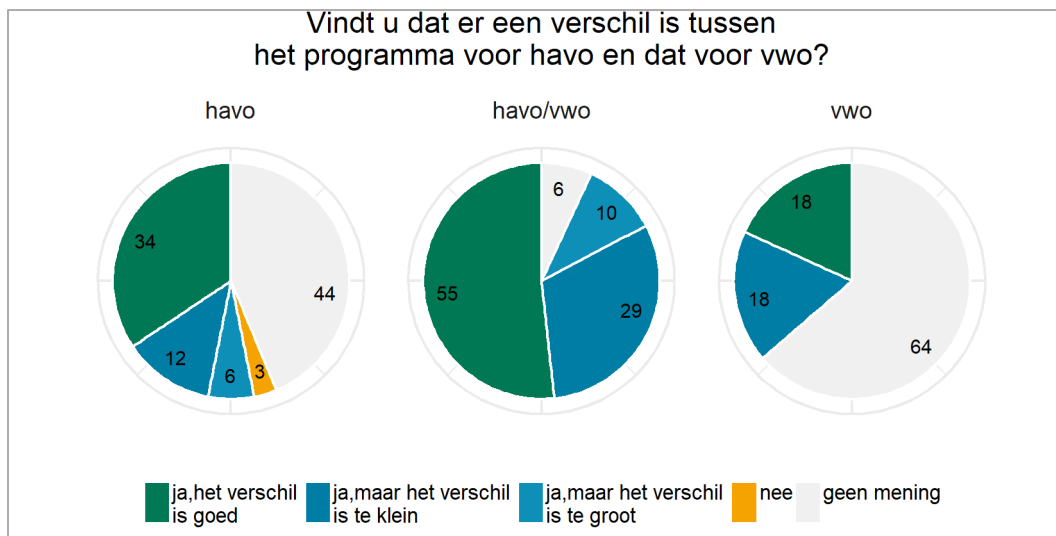
Figuur 7. Kennis van en mening over nieuwe examenprogramma's (n=72).

53% van de docenten die op het vwo lesgeven vindt dat de sociaalwetenschappelijke paradigma's een relevante aanvulling zijn voor het vwo-programma.

Figuur 8. Kennis van en mening over nieuwe examenprogramma's. Deze stelling is alleen voorgelegd aan havo/vwo- en vwo-docenten (n= 40)

Figuur 9 geeft de mening van de docenten weer met betrekking de verschillen tussen de examenprogramma's havo en vwo, uitgesplitst naar het niveau waaraan de docenten lesgeven.

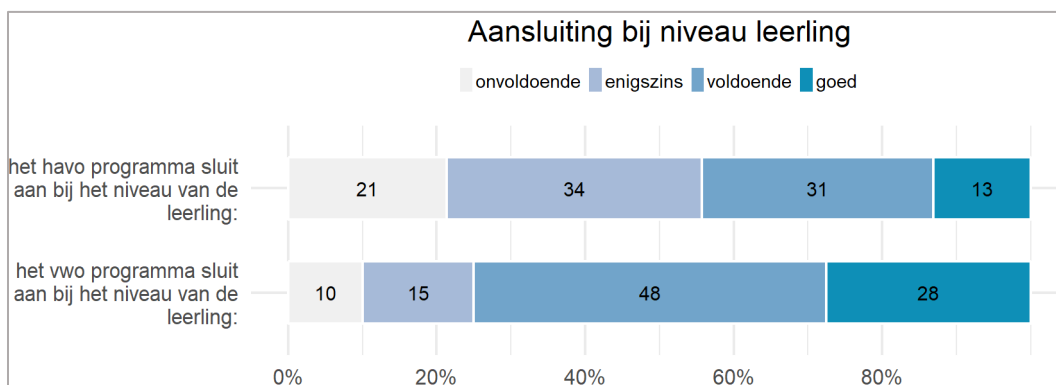
Figuur 9. Mening over verschil tussen examenprogramma's voor havo en vwo.

Docenten is gevraagd naar hun mening over het verschil tussen het nieuwe examenprogramma voor havo en voor vwo. Van de docenten die dit jaar zowel op de havo als het vwo lesgeven, heeft bijna iedereen (94%) een mening. Van de docenten die alleen op de havo of het vwo lesgeven is dit aanzienlijk lager (56% en 36% respectievelijk), waarschijnlijk omdat ze onvoldoende (praktijk)ervaring met het programma in beide leerwegen hebben om het verschil te kunnen duiden. De vraag is bewust wel ook aan docenten die alleen havo of vwo geven voorgelegd, omdat zij mogelijk ook zonder praktijkervaring een mening over het verschil zouden kunnen hebben.

Meer docenten vinden het verschil tussen de examenprogramma's voor havo en vwo goed.

- Van de docenten met praktijkervaring in beide leerwegen, vindt 55% het verschil goed (tegen 45% vorig jaar) en 29% het verschil te klein (tegen 31% vorig jaar). Net als vorig jaar vindt 10% het verschil te groot. Waar vorig jaar nog 14% geen verschil zag tussen beide examenprogramma's, is dat nu 0%.
- De mening van de havodocenten is overwegend dat het verschil goed is (34% tegen 23% vorig jaar). In vergelijking met vorig jaar vinden minder docenten het verschil te klein (12 tegen 20% vorig jaar), 6% het verschil te groot (tegen 3% vorig jaar) en ziet 3% geen verschil (tegen 0% vorig jaar).
- De vwo docenten zijn verdeeld over of het verschil goed is (18% tegen 14% vorig jaar) of te klein (18% tegen 29% vorig jaar). Waar vorig jaar 14% het verschil nog te groot vond, is dat nu 0%.

Figuur 10 toont hoe de docenten vinden dat het programma aansluit bij het niveau van de leerlingen, uitgesplitst voor havo en vwo.

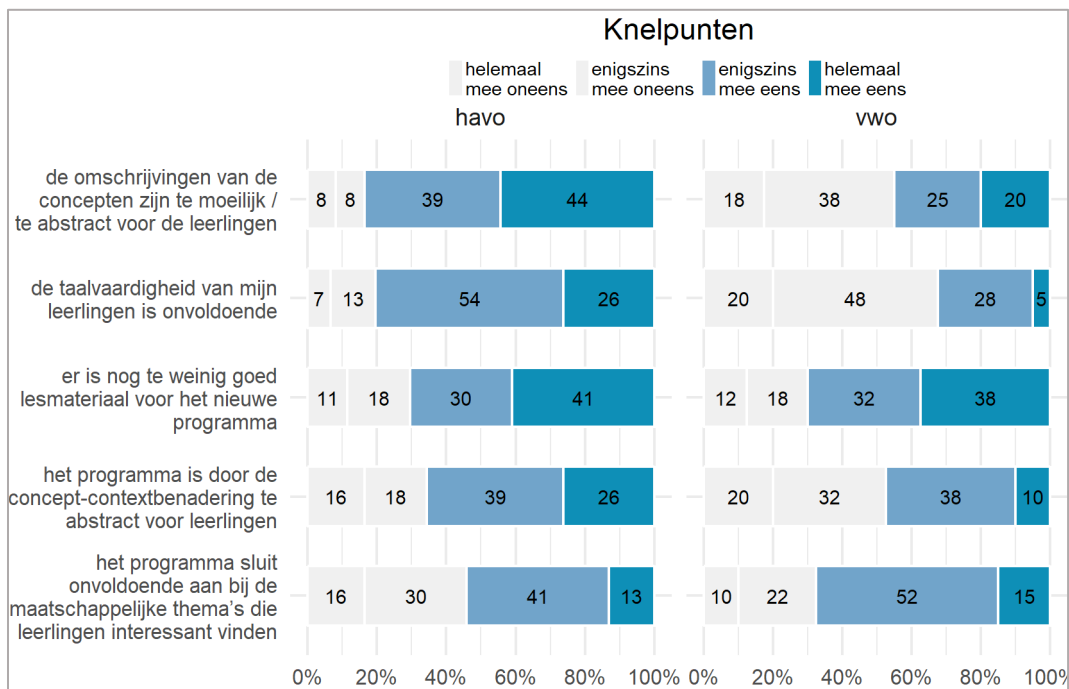

Figuur 10. Aansluiting nieuw examenprogramma bij niveau vwoleerling (n=40) en havoleerling (n=61).

Docenten vinden met name het vwo-programma aansluiten bij het niveau van de leerling. De mening van de docenten vergelijkbaar met vorig jaar.

- Van de docenten die lesgeven op de havo vindt 44% dat het programma voldoende of goed aansluit bij de leerling. 21% vindt de aansluiting op het niveau van de havoleerling onvoldoende.
- Driekwart van de docenten die lesgeven op het vwo vindt dat het programma voldoende of goed aansluit (76%) en 10% vindt de aansluiting onvoldoende.

Figuur 11 toont resultaten op stellingen over knelpunten die docenten zouden kunnen ervaren bij het uitvoeren van het examenprogramma.

Figuur 11. Knelpunten/bezwaren m.b.t. nieuwe examenprogramma (n (havo)= 61, n(vwo) = 40).

De meerderheid van de docenten ziet een knelpunt voor havoleerlingen in dat de omschrijvingen van de concepten te moeilijk of abstract zijn (83%), dat de taalvaardigheid onvoldoende is (80%), dat er nog te weinig goed lesmateriaal beschikbaar is (71%), dat het programma te abstract is door de concept-contextbenadering (65%) en dat het programma onvoldoende aansluit bij de interessant gevonden maatschappelijke thema's (54%). Voor de vwoleerlingen ziet een meerderheid van de docenten knelpunten voor het tekort aan goed lesmateriaal (70%) en de aansluiting van het programma op de maatschappelijke thema's die leerlingen interessant vinden (67%). Omdat er vorig jaar niet naar de leerwegen apart is gevraagd, zijn de gegevens niet goed te vergelijken.

4.2 Overladenheid

Tabel 1 toont de verwachting van de docenten dat het programma past in de beschikbare leerjaren. Docenten die lesgeven op een van de twee leerwegen, verwachten heel vaak dat het programma past. Docenten die lesgeven aan zowel havo als vwo, twijfelen hier vaker aan.

- Bijna alle havo-docenten verwachten dat het programma past in de beschikbare leerjaren (91%) en 60% van de havo/vwoocenten. Gemiddeld genomen verwachten meer docenten dat het past dan vorig jaar (80% havodocenten en 55% havo/vwo-docenten).
- De vwo-docenten verwachten allemaal dat het programma past (100%); en bijna alle havo/vwo-docenten (90%) verwacht dat het vwo-programma past. Dit is vergelijkbaar met vorig jaar (93% en 93%).

Tabel 1. *Verwachting dat het programma past in de beschikbare leerjaren.*

Havo	Havo-docenten (n = 32)	Havo/vwo-docenten (n = 29)
Ja	91%	60%
Nee	9%	40%

Vwo	Vwo-docenten (n = 11)	Havo/vwo-docenten (n = 29)
Ja	100	90%
Nee	0%	9%

Het grootste deel van de docenten verwacht dat het programma past in de beschikbare lesjaren. Enkele docenten gaven aan dat het programma niet past in de beschikbare leerjaren; in een vervolgvraag konden zij aangeven waarom zij dachten dat het niet past. Dit is getoond in Tabel 2. Het gaat hier dus om een gedeelte van alle docenten (in totaal 14 docenten: voor havo 3 havo-docenten en 11 havo/vwo docenten; voor vwo 1 havo/vwo-docent).

Als de docenten verwachten dat het havo-programma niet past, is hiervoor de voornaamste oorzaak dat het examenprogramma te veel voorschrijft, of dat het behandelen van de veronderstelde voorkennis te veel tijd kost. Bij het vwo verwacht de betreffende docent dat het programma te veel inhoud voorschrijft. Onder anders wordt door docenten genoemd dat het aanleren en toepassen van de definities en kernconcepten voor de leerlingen te moeilijk en te abstract zijn.

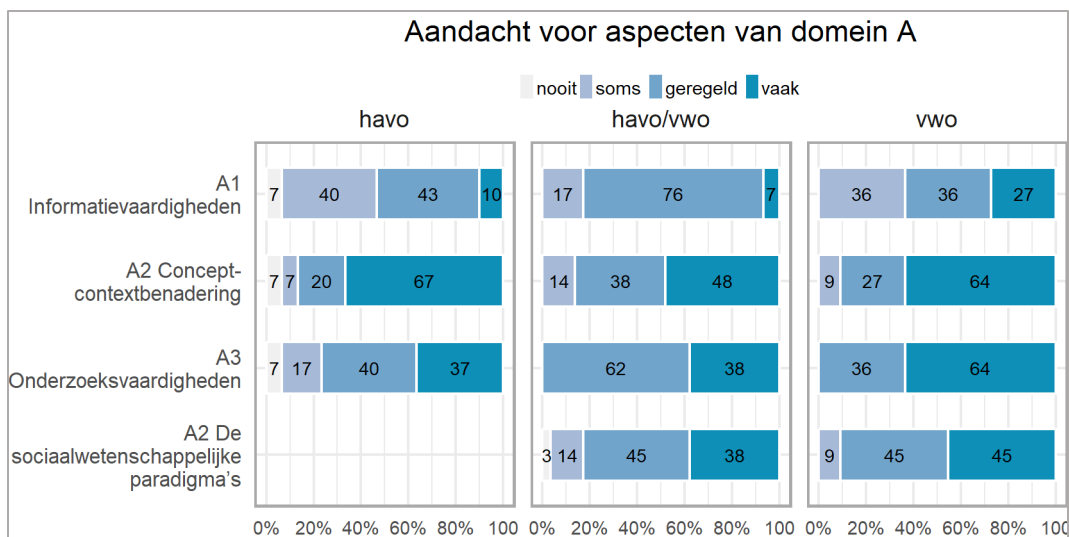
Net als vorig jaar wordt vaak gekozen dat het behandelen van alle veronderstelde kennis te veel tijd kost. Waar vorig jaar de activerende les- en werkvormen en de onderzoeksopdrachten nog veel gekozen werden, leggen docenten dit jaar de nadruk meer op dat het examenprogramma te veel inhoud voorschrijft.

Tabel 2. *Oorzaken overladenheid nieuwe examenprogramma, meerdere antwoorden mogelijk.*

	Over de havo	Over het vwo
Het examenprogramma schrijft te veel inhoud voor	2 havo-docenten 8 havo/vwo-docenten	1 havo/vwo-docent
Het aantal concepten is te omvangrijk	1 havo-docent 5 havo/vwo-docenten	
Het behandelen van alle veronderstelde kennis kost te veel tijd	3 havo-docenten 7 havo/vwo-docenten	
Er zijn te weinig contacturen	1 havo-docent 1 havo/vwo-docent	
De onderzoeksopdrachten in het nieuwe programma kosten te veel tijd	1 havo-docent 3 havo/vwo-docenten	
De analyse van een sociale en/of politieke activiteit kost te veel tijd	1 havo-docent 2 havo/vwo-docenten	
De activerende les-en werkvormen kosten te veel tijd	2 havo-docenten 2 havo/vwo docenten	
Anders	1 havo-docent 2 havo/vwo-docenten	1 havo/vwo-docent

4.3 (Sub)domeinen van het examenprogramma

In Figuur 12 wordt getoond waaraan de doceten vinden dat zij hun aandacht besteden. Bij alle leerwegen/sectoren gaat de meeste aandacht naar de Concept-contextbenadering (A2). Bij vwo wordt ook veel aandacht besteed aan Onderzoeksvaardigheden (A3). Bij havo en vwo wordt het minste aandacht besteed aan Informatievaardigheden (A1).

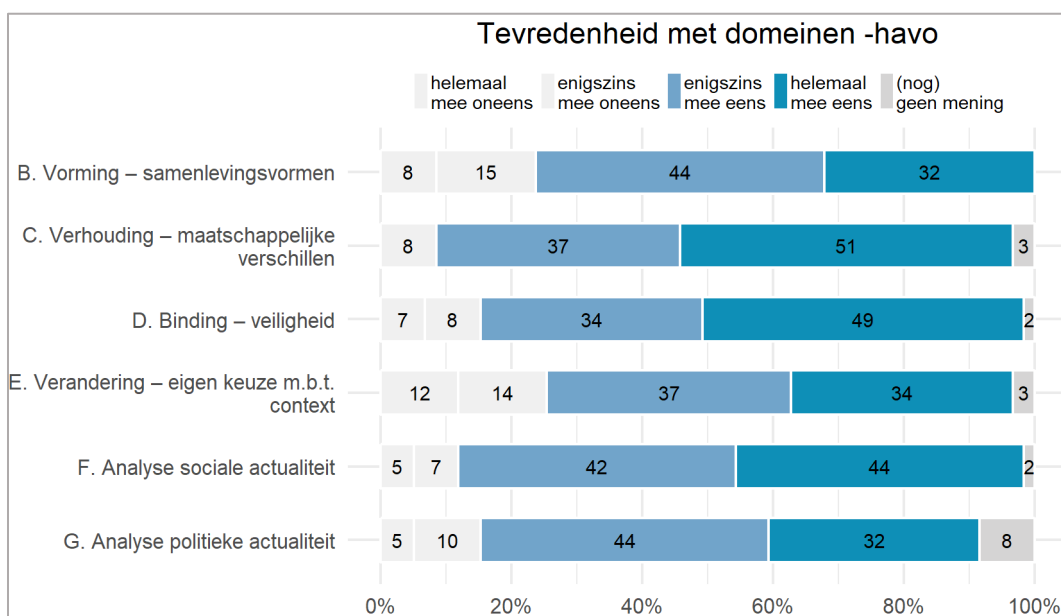
Figuur 12. Mate van aandacht voor bepaalde aspecten (havo: n =29, vwo: n =11, havo/vwo: n=29).

Tevredenheid domeinen

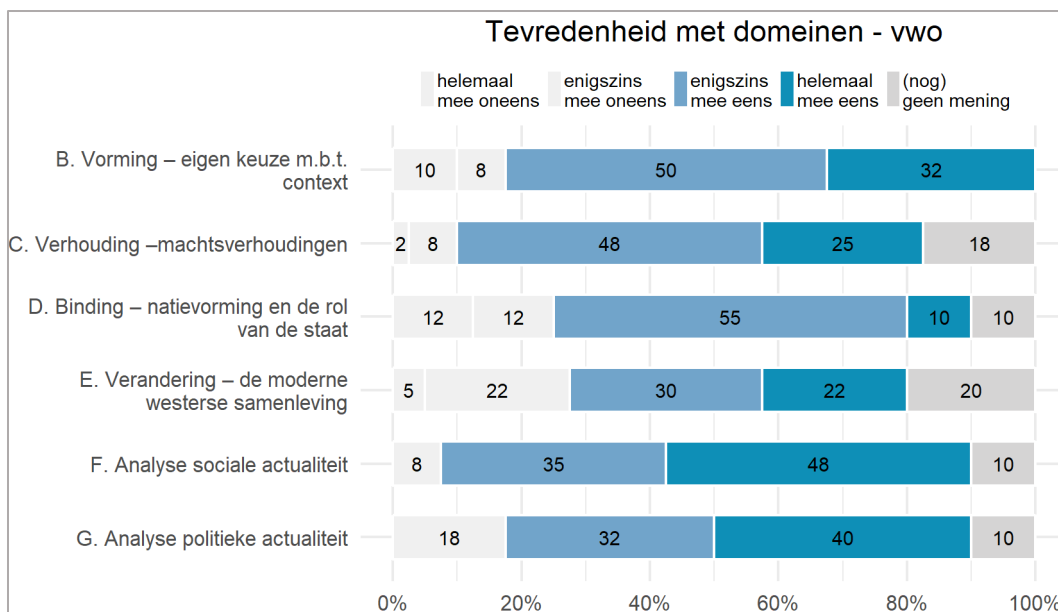
Figuur 13 en Figuur 14 tonen in welke mate de havo- en vwo-docenten tevreden zijn met de domeinen. De vragen werden ingeleid met de zin 'Ik ben tevreden met de volgende domeinen' (op een 5 puntschaal van helemaal mee oneens tot helemaal eens).

Bij zowel havo als vwo zijn de docenten over het algemeen tevreden over de domeinen. Ten opzichte van vorig jaar hebben meer docenten zich een beeld gevormd.

- Bij de havo zijn de docenten het vaakst tevreden over domeinen C (88%) en F (86%); relatief het laagste scoren domeinen B (76%) en E (71%).
- Bij het vwo zijn de docenten het vaakst tevreden over domeinen B (82%) en F (83%); en relatief het laagste scoren domeinen D (65%) en E (52%).

Figuur 13. Mate tevredenheid domeinen (havo (havo- en havo/vwo-docenten): n = 59).

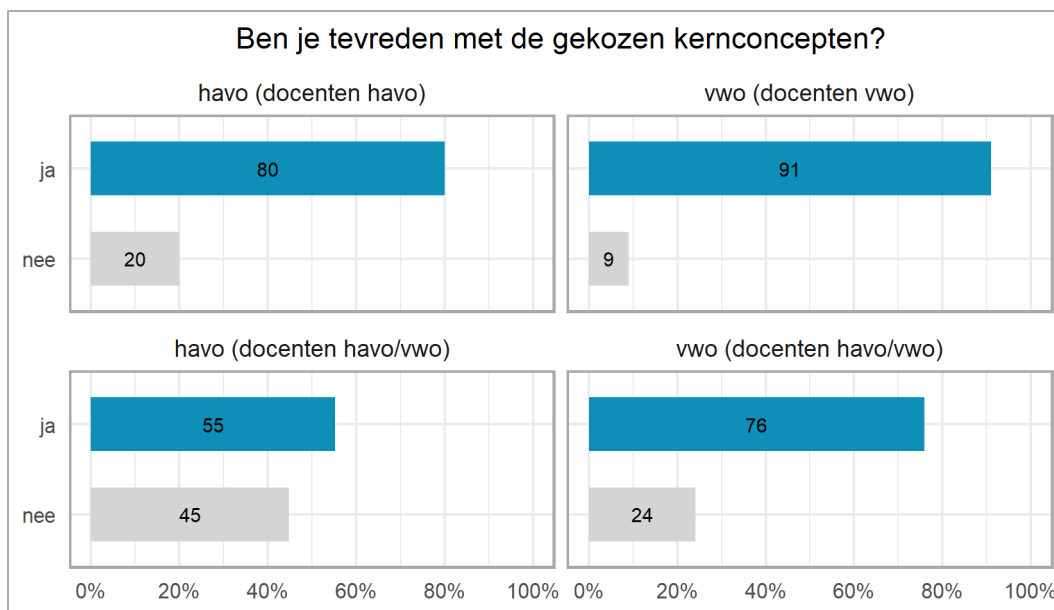
Figuur 14. Mate tevredenheid domeinen (vwo en havo/vwo-docenten: n = 40).

De docenten is gevraagd om, indien ze niet tevreden zijn met een of meer contexten/domeinen, aan te geven welke ze zouden willen opnemen. Meer dan twee keer werden genoemd: massamedia (n = 10), politieke besluitvorming (n = 8), criminaliteit en rechtsstaat (n=8), Europa/internationalisering (n = 7). Deze genoemde contexten zijn vergelijkbaar met vorig jaar, behalve dat Europa/internationalisering toen nog niet vaak genoemd werd.

Tevredenheid kernconcepten

In Figuur 15 is te zien welk deel van de docenten tevreden is met de gekozen kernconcepten. De havo/vwo-docenten zijn apart getoond, omdat hun antwoorden enigszins verschillen van de vwo- en havo-docenten.

- Bij de havo is nog wel meer dan de helft van de docenten tevreden, maar liggen de percentages iets lager (havo/vwo-docenten 55% en 80% van de havo-docenten). Gemiddeld genomen is men ongeveer even tevreden als vorig jaar (70%).
- Over het algemeen zijn de docenten voor het vwo-programma tevreden met de kernconcepten (76% van de havo/vwo-docenten en 91% van de vwo docenten). Gemiddeld genomen zijn de docenten meer tevreden dan vorig jaar (70%).
- De havo/vwo-docenten lijken voor beide programma's minder vaak tevreden te zijn.

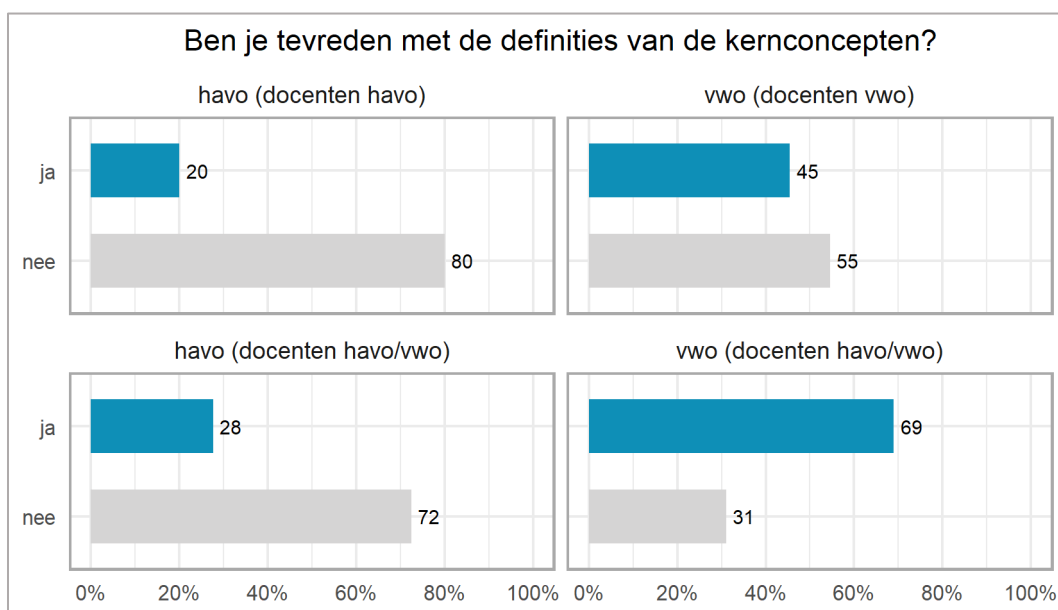

Figuur 15. Tevredenheid met de gekozen kernconcepten (havo: n = 59, vwo n = 40).

De docenten die ontevreden zijn met de gekozen kernconcepten voor de havo noemen vaak dat dat de kernconcepten een te hoog abstractieniveau hebben (n = 10) en dat de kernconcepten geforceerd aanvoelen (n = 5), dat de nadruk te veel op sociologie ligt (n = 2) en dat het er te veel zijn (n = 2). Voor vwo wordt genoemd dat de nadruk te veel op sociologie ligt (n = 2) en dat leerlingen niet genoeg worden uitgedaagd tot verder denken (n = 2).

Tevredenheid definities kernconcepten

In Figuur 16 is te zien welk deel van de docenten tevreden is met de definities van de kernconcepten. Het beeld is enigszins verdeeld. Voor het havo-programma zijn de docenten voor het grootste deel niet tevreden met de definities van de kernconcepten (72% en 80%). Van de vwo docenten is een kleine meerderheid niet tevreden (55%), maar ruim twee derde van de havo/vwo docenten zijn wel tevreden over de definities in het vwo-programma (69%). Dit is vergelijkbaar met de vorige meting.

Figuur 16. Tevredenheid met de definities van de kernconcepten (havo: n = 59, vwo n = 40).

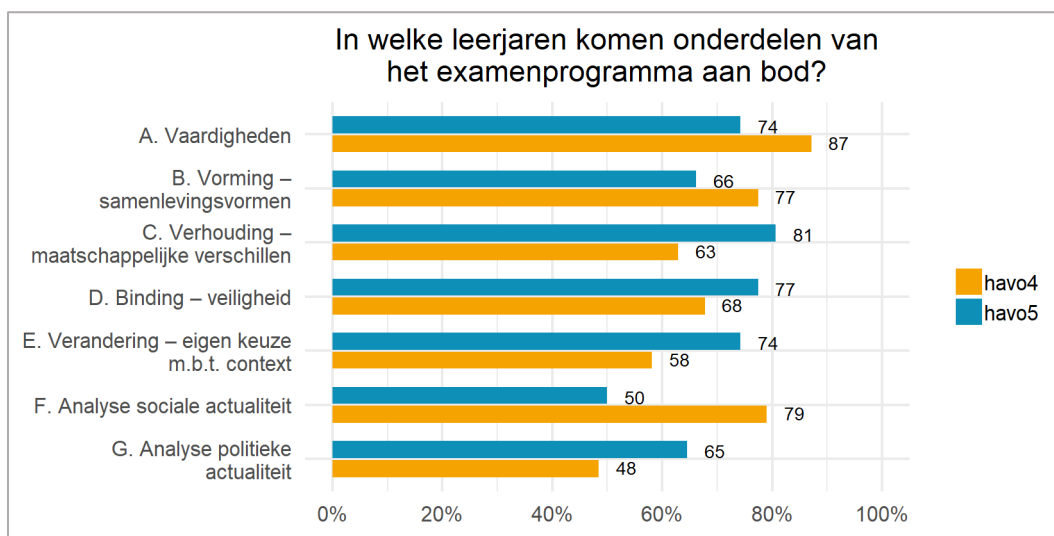
Docenten die ontevreden zijn met de definities van de kernconcepten vinden deze te abstract, te lang en/of te moeilijk geformuleerd (n = 35). Dezelfde reden wordt gegeven door docenten die ontevreden zijn met de definities voor het vwo (n = 11). Enkele docenten merken voor zowel havo (n = 2) als vwo (n = 2) op dat de rigiditeit van het antwoordmodel leidt tot het teveel reproduceren van de definities door de leerlingen.

4.4 Planning van de leerstof/PTA

Op de meeste scholen geeft men drie lesuren (van 45 of 50 minuten) per week maatschappijwetenschappen in havo 4 en 5 en vwo 5 en 6. In vwo 4 worden vaker twee lesuren per week gegeven. Dit is dezelfde situatie als vorig jaar.

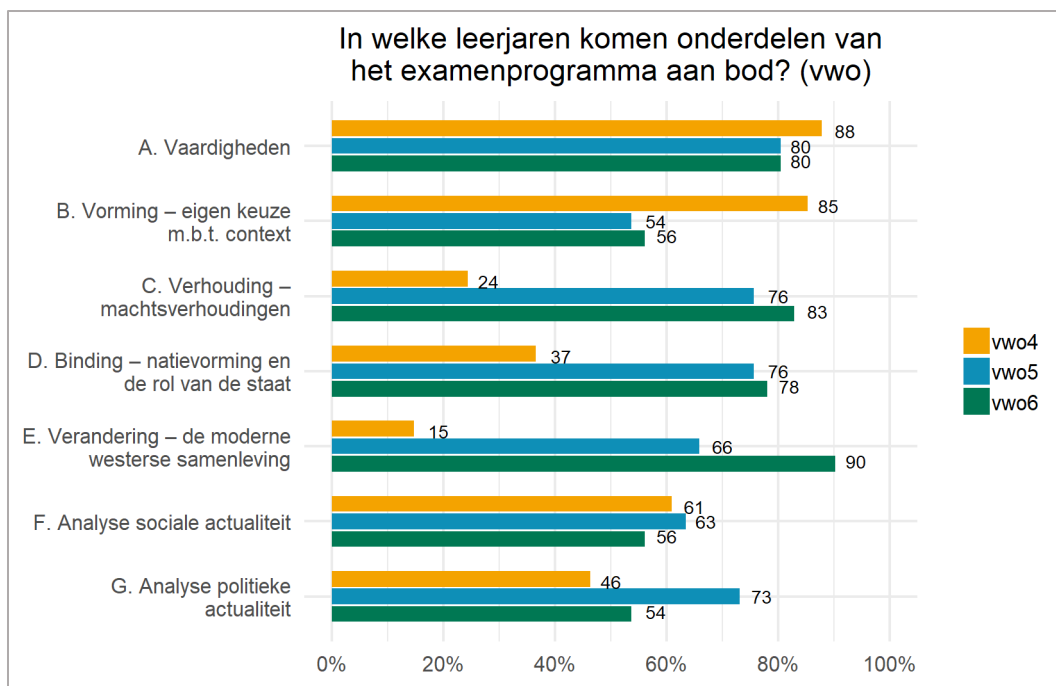
- Op bijna de helft van de scholen worden er in havo 4 drie lesuren van 50 minuten maatschappijwetenschappen per week gegeven. Meer dan 70% van de docenten geeft aan dat maatschappijwetenschappen in zowel havo 4 als 5 voor 90 tot 180 lesminuten per week wordt gegeven. Dit zijn 2 of 3 lesuren van 45, 50 of 60 minuten.
- Voor vwo is er meer variatie tussen de scholen en leerjaren. Net als vorig jaar geeft 10% van de docenten aan nog geen lessen maatschappijwetenschappen te geven in vwo 4. Op de overige scholen worden er vaak twee lesuren per week aangeboden. De situatie voor vwo 5 en 6 is vergelijkbaar. De grote meerderheid geeft tussen de 90 en 150 lesminuten per week. Dit zijn 2 of 3 lesuren van 45, 50 of 60 minuten.

In Figuur 17 en Figuur 18 is te zien in welke leerjaren onderdelen van het examenprogramma aan bod zijn gekomen of gepland zijn. Voor de havo geldt dat praktisch alle onderdelen in beide jaren aan bod komen. Domein F Analyse sociale actualiteit komt vaak voor in leerjaar 4. Domein A vaardigheden komt het meest terug in beide leerjaren.

Figuur 17. Leerjaren waarin onderdelen nieuwe examenprogramma gepland zijn (havo: n = 59).

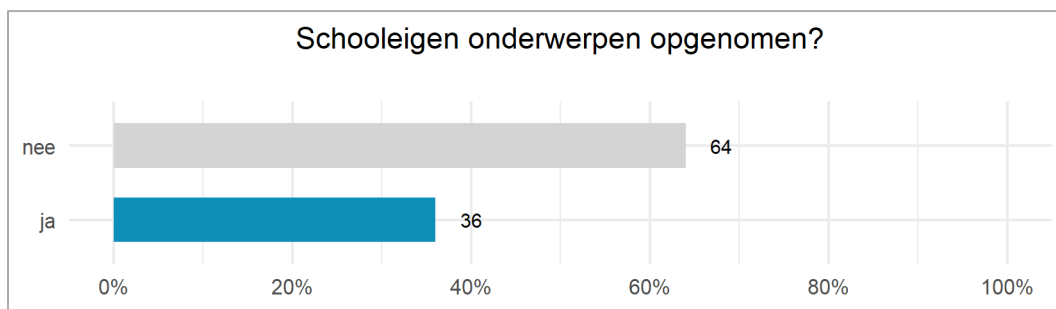
Ook bij het vwo wordt er aandacht besteed aan alle onderdelen van het examenprogramma in alle leerjaren. Wel worden domeinen C Verhouding, D Binding en E Verandering vaker bewaard voor leerjaar 5 en 6. Domein A Vaardigheden komt het meeste terug.

Figuur 18. Leerjaren waarin onderdelen nieuwe examenprogramma gepland zijn (vwo n = 40).

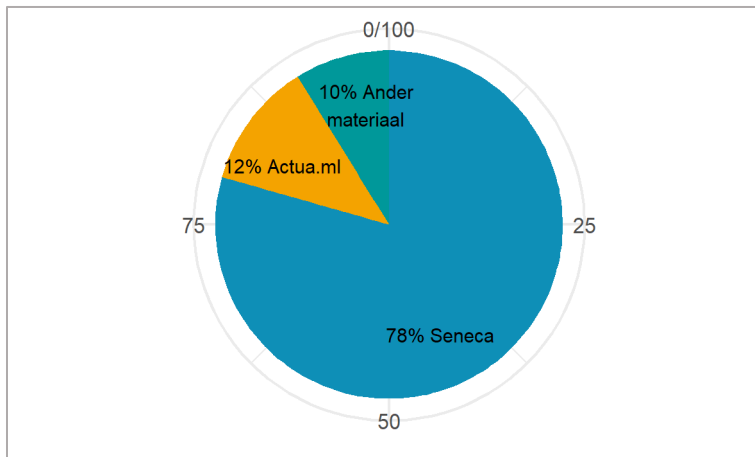
Schooleigen onderwerpen opgenomen in het programma

In Figuur 19. Deel van de docenten dat schooleigen onderwerpen opneemt in het programma (havo: n = 30, vwo: n = 11, havo/vwo: n = 29). Figuur 4.13 is te zien dat ruim een derde van de docenten schooleigen onderwerpen opneemt in het programma, terwijl bijna twee derde dit niet doet. Deze verdeling is nagenoeg gelijk aan de vorige meting. Vaker genoemde schooleigen onderdelen zijn het werken aan vaardigheden (zoals communicatie, onderzoek, academisch schrijven, debatteren) en extra aandacht voor politiek, psychologie en criminologie.

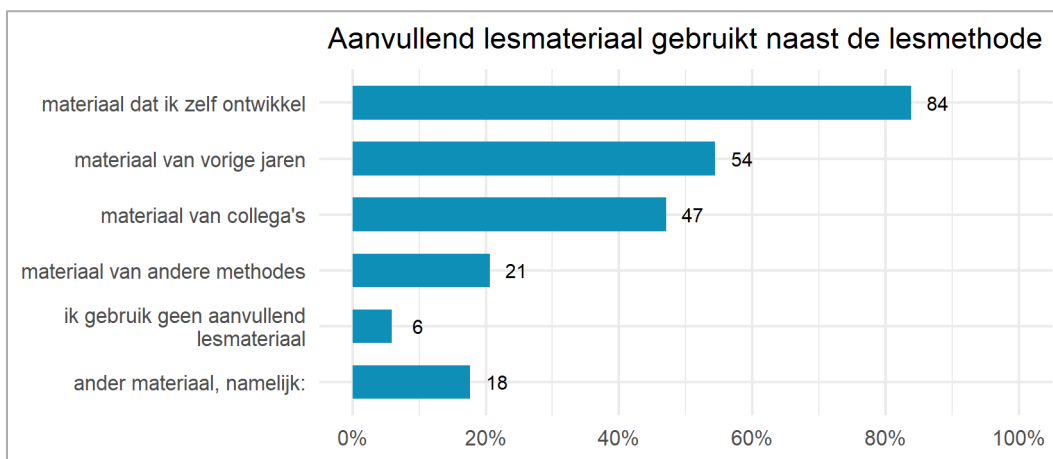
Figuur 19. Deel van de docenten dat schooleigen onderwerpen opneemt in het programma (havo: n = 30, vwo: n = 11, havo/vwo: n = 29).

4.5 Syllabus, handreiking en methode

Figuur 20. Gebruikte methode (n = 68).

In Figuur 20 is te zien dat ongeveer 78% van de docenten de methode Seneca gebruikt. 12% gebruikt Actua.ml. Bij 'anders' (10%) worden genoemd: eigen materiaal (n = 3), vorig schooljaar begonnen met Actua maar nu overgestapt naar Seneca (n = 2). Deze verdeling is vergelijkbaar met vorig jaar.

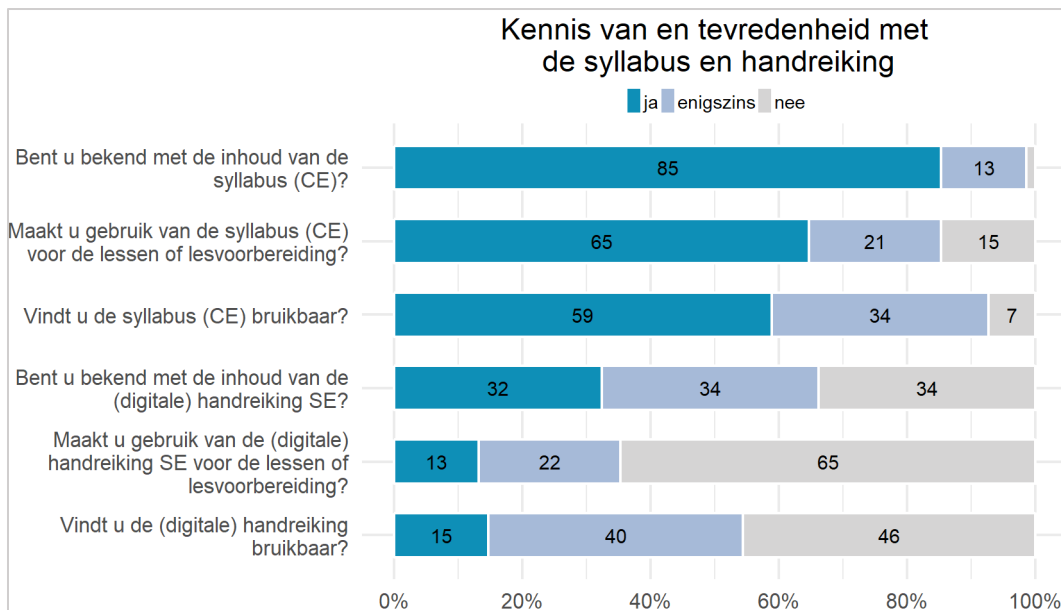

Figuur 21. Gebruik aanvullend lesmateriaal, meerdere antwoorden mogelijk (n = 68).

In Figuur 21 is te zien dat bijna alle docenten maken gebruik van aanvullend lesmateriaal, slechts 6% doet dat niet. De meeste docenten (84%) gebruiken ter aanvulling op de methode zelfontwikkeld lesmateriaal. 54% gebruikt materiaal van vorige jaren en iets minder dan de helft (47%) gebruikt materiaal van collega's. 21% van de docenten gebruikt materiaal van andere methodes. Dit is vergelijkbaar met vorig jaar. Onder 'ander materiaal' (18%) wordt genoemd: audiovisueel materiaal (n = 6), materiaal van andere handboeken/vakgebieden (n = 2), materiaal van organisaties (bijv. ProDemos) (n = 2).

Syllabus

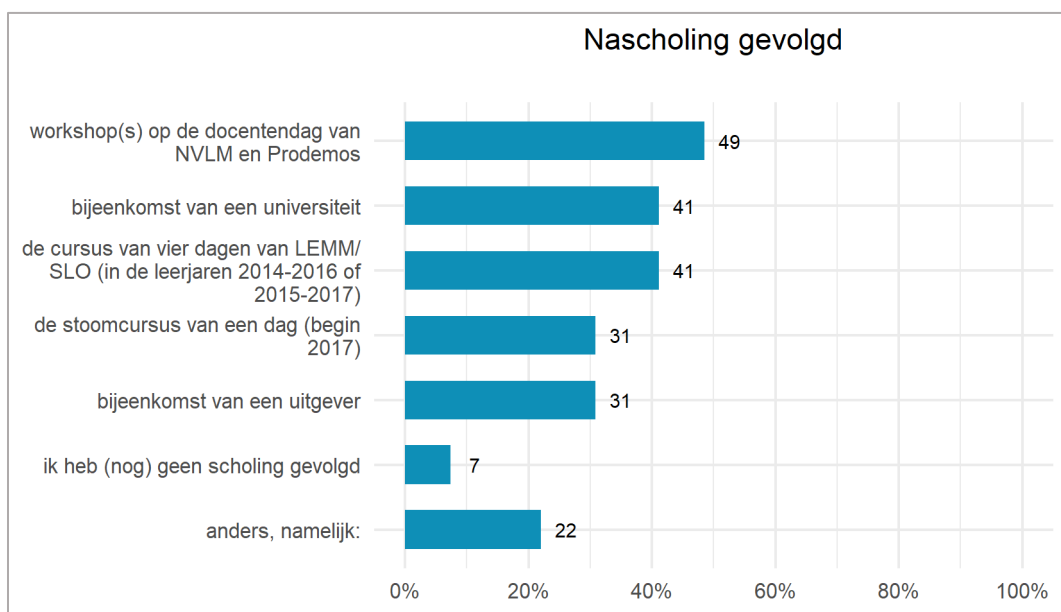
Docenten zijn veel beter bekend met de inhoud van de syllabus (CE) dan de handreiking SE (85% tegen 32%). 65% maakt gebruik van de syllabus voor de lessen of lesvoorbereiding en 59% vindt de syllabus bruikbaar. 65% van de docenten maakt echter geen gebruik van de handreiking voor de lessen of lesvoorbereiding.

Figuur 22. Kennis van en tevredenheid met de syllabus en handreiking (n = 68)

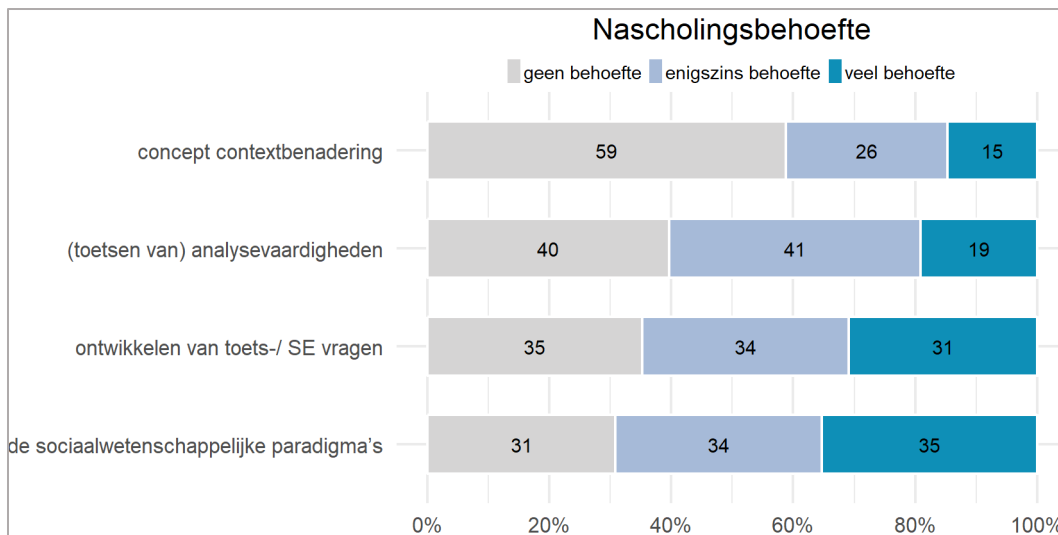
4.6 Nascholing

In Figuur 23 wordt getoond hoeveel docenten nascholing gevolgd hebben.

Figuur 23. Gevolgde nascholing, meerdere opties mogelijk (n = 68). De optie 'bijeenkomst van een universiteit' is een nieuwe antwoordcategorie.

De figuur toont dat iets minder dan de helft (49%) van de docenten een of meer workshop(s) heeft gevolgd op de docentendag van NVLM en ProDemos. De cursus van vier dagen van LEMM/SLO is door 41% gevolgd. 41% van de docenten heeft een bijeenkomst van een universiteit bijgewoond. 31% van de docenten heeft een bijeenkomst van een uitgever of de stoomcursus van een dag gevolgd. 7% heeft (nog) geen scholing gevolgd. Deze verdeling is vergelijkbaar met vorig jaar. Onder anders (22%) wordt genoemd: pilotdocent (n = 5), leernetwerk (n = 4), door een recente opleiding (n = 4), via YouTube.

Figuur 24. Behoefte aan nascholing (n = 68).

Over het algemeen is er door meer dan de helft van de docenten nog wel een nascholingsbehoefte. De meeste behoefte voor nascholing is over de sociaalwetenschappelijke paradigma's (69% behoefte) en over het ontwikkelen van toetsvragen (65% behoefte). Bij de open opmerkingen geven enkele docenten nog aan ook behoefte te hebben aan nascholing voor het domein Verandering. Ook wordt opgemerkt dat verdere verdieping en inspiratie welkom blijft.

Ten opzichte van de vorige meting lijkt de behoefte aan nascholing te zijn afgenomen. Het percentage 'geen behoefte' is voor elk aspect groter in de huidige meting. Dit geldt met name voor de concept-contextbenadering (35% geen behoefte tegen 58% geen behoefte in de huidige meting) en de behoefte voor de analysevaardigheden toetsen (19% geen behoefte tegen 39% geen in de huidige).

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Hoofdlocatie
Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Nevenlocatie
Aidadreef 4
3561 GE Utrecht

Postadres
Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)